

Ognjen Čaldarović

**SOCIJALNA TEORIJA
I HAZARDNI ŽIVOT**

Rizici i suvremeno društvo

Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1995, 273. str

Rizik je multidisciplinarna konstrukcija. Njegova definicija, klasifikacija, karakterizacija, pa prema tome i način njegove interpretacije, uvjetovani su načinom njegova percipiranja (poimanja, razumijevanja, promišljanja). Istovrsne će rizike sociolozi, psiholozi, političari, ekonomisti, inženjeri, kao i najšira javnost, percipirati, a time i interpretirati, na sasvim različite načine. Tako, multidisciplinarnost riziku daje izvjesni ekskluzivitet, ali istodobno predstavlja njegov značajan problem. Naime, ona nužno i najčešće ne dovodi do toliko željenog konsenzusa.

Posljednjih je godina i u Hrvatskoj bitno porastao interes za proučavanje rizika. Osnivanje *Društva za prosudbu rizika*, promoviranje koncepta procjene rizika unutar novog zakonodavnog sustava (Zakon o zaštiti okoliša), izrada nekoliko projekata o toj temi (*Socijalnoekološki aspekti razvoja, Case Study Zagreb*), sve veći broj objavljenih radova iz tog područja, i to od stručnjaka različitih profila, više su nego uvjerljiv dokaz za tu konstataciju. Čaldarović, Cifrić, Rogić, Kalanj, Kufrin, Orešković, Čorkalo, Kurelec i Kritovac s jedne strane (uglavnom socijalna teorija rizika) te Čiček, Kern, Molak, Mikuličić, Subašić, Malbaša, Kisić, Kulišić, Racz i Čvrak s druge (kvantitativna procjena rizika), neka su od imena koja se u nas najčešće pojavljuju u kontekstu stručnih rasprava o rizicima. Doista, vrlo respektabilan popis.

Dakle, u tim i takvim, istraživački plodnim i interesno zrelim uvjetima, izlazi iz tiska Čaldarovićeva knjiga o rizicima. Ona je, to je sasvim očigledno, sazrela u

njemu, ali je i stručna javnost potpuno sazrela za nju. Ona ne samo da sistematizira i zaokružuje autorov rad na ovoj problematici započet još sredinom prošlog desetljeća, već, kako to i treba biti, pruža cjelovit uvid u suvremeno stanje socioloških ali i drugih proučavanja rizika. Ona zaokružuje dosege jednog ciklusa socioloških istraživanja o rizicima u nas i, problematiziranjem osnovnih elemenata socijalne teorije rizika, otvara novi, sada bitno kvalitetniji ciklus. Ona je logična potreba i posljedica svega što se u sociološkoj znanosti u nas dogodilo posljednjih godina, a što se odnosi na rizike.

Knjiga *Socijalna teorija i hazardni život – Rizici i suvremeno društvo* strukturirana je u pet poglavlja. U prvom poglavlju koje nosi naslov *Određenja i klasifikacije rizika i hazarda*, raspravljaju se i definiraju osnovni pojmovi koji se koriste u različitim istraživanjima rizika, dok se u drugom (*Osnovne karakteristike rizika*) analiziraju osnovne karakteristike rizika na koje ukazuju istraživanja u društvenim znanostima. U okviru tog poglavlja autor raspravlja o percepciji rizika, riziku i vrijednostima, komunikaciji o rizicima, metodama istraživanja rizika te identifikaciji, evaluaciji, valorizaciji i upravljanju rizicima. U trećem poglavlju (*Rizik u socijalnoj okolini*) razmatra se uloga rizika u socijalnoj okolini, a u četvrtom (*Socijalna teorija i rizici*) se raspravlja o socijalnoj teoriji i rizicima, i to uglavnom tako da se elaboriraju različiti sociološki i drugi srodni pristupi proučavanju rizika. Peto poglavlje Čaldarović je rezervirao za svoja zaključna razmatranja o problematici rizika, gdje je izdvojio sedam temeljnih pitanja o problemima rizika u suvremenim društvima koja zajedno i svako za sebe predstavljaju nemalo iskušenje za sociološku znanost. Čaldarovićeva pitanja zapravo određuju njegov afirmativan stav spram Giddensovog koncepta (rizici predstavljaju oblik kolonizacije bu-

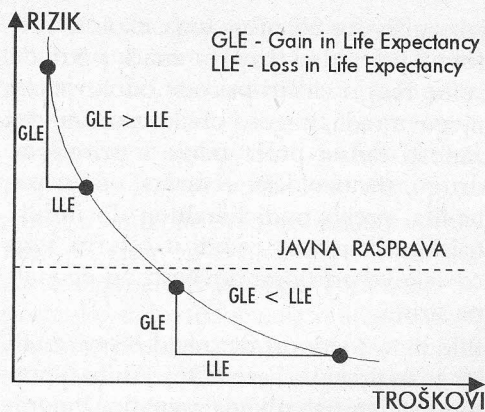
dućnosti) i Beckove dijagnoze o suvremenom društvu kao »rizičnom društvu«.

Čaldarović je, u najvećem dijelu, svoju knjigu postavio kao raspravu, kao svojevrsan »razgovor ugodni«. On postavlja pitanja, zatim nudi odgovore, da bi potom iste te odgovore problematizirao. Rezultat takvog pristupa su, naravno, nove dvojbe. Autorov stil je ujednačen, elastičan i razigran, ponekad i previše. U pojedinim se djelovima ponavlja, što svaki puta i ne mora biti nedostatak. Na taj način on knjigu čini čitljivom i razumljivom čak i onima kojima ni sociologija niti rizici nisu svakidašnja tema. Samom činjenicom da se radi o prvoj i za sada jedinjoj knjizi o rizicima u nas, ona postaje obvezatnom literaturom svima onima koji se bave ili se pak kane baviti rizicima, i to bez obzira na njihovo edukacijsko i profesionalno usmjerenje. Ona također predstavlja vrijedno i informativno štivo studentima društvenih znanosti kao i onima koji se na ovaj ili onaj način, makar i marginalno, susreću s kategorijom rizika.

Središnja tema Čaldarovićeve knjige jest rasprava o utjecaju tehnoloških rizika na socijalni život. Da bi tu raspravu učinio što je moguće temeljitijom on je, posebice unutar potpoglavlja *Tehnička perspektiva u proučavanju rizika* (poglavlje IV, *Socijalna teorija i rizici*), izložio svoje viđenje prednosti i nedostataka takvog pristupa. Time je problem sukoba, tj. nerazumijevanja između ekspertnog (tehničkog) i tzv. laičkog poimanja rizika, sukoba starog gotovo dvadesetak godina – isto toliko koliko je stara i kvantitativna procjena rizika kao strukturirana metoda, postavio u samo žarište svog interesa. Zato, neka mi kao nekome tko bez ostatka zagovara primjenu kvantitativne procjene rizika, bude dopušteno u ovom kratkom prikazu, kao možebitnu dopunu Čaldarovićeva razmišljanja, iznijeti i neke svoje stavove o toj temi.

Naime, potpuno je očigledno kako je osnovna zadaća kvantitativne procjene rizi-

ka njegova objektivizacija. No, kvantitativna procjena rizika pri tome ne pretendira toliko na svoju točnost. Svjesni činjenice da svoje proračune temelje na statistikama i relativnim frekvencijama, predvidljivim scenarijima, nedovoljno potvrđenim korelacijama, inženjerskim prosudbama (subjektivizmu), od kojih svaka doprinosi ukupnoj neodređenosti proračuna, eksperti (inženjeri) su ovu metodu i nazvali samo procjenom. Time su više nego jasno ukazali na nepostojanje dovoljnog fonda znanja koje bi je promoviralo u jedinu mjeru svih opasnosti. Zapravo, oni su svoj naglasak stavili na to da kvantitativna procjena rizika svoj puni smisao dobiva tek u usporedbi procijenjenih rizika iz različitih izvorišta. Na taj način ona je postala jednim od sastavnih i istodobno osnovnih elemenata procesa odlučivanja, a sve radi zadovoljenja sve većih zahtjeva za potrebom redukcije izloženosti različitim opasnostima. Tako, njen glavni doprinos postaje pomoć pri izboru rizika koje je potrebno reducirati te načina i cijene njihove redukcije. Pokušavajući da raznorodne rizike svede na zajednički nazivnik (mjeru), kvantitativna procjena rizika zajedno s ekonomskom perspektivom, a više nego bilo koja druga, stvara uvjete za definiranje onoga što se najčešće podrazumijeva pod pojmom »društveno prihvatljivog rizika«. Takav pristup je nužan, on je u tijeku i već postiže rezultate. Rezultati koje je, već dosta davno, objavio *Institute for Risk Research (University of Waterloo, Ontario, Canada)* u *Managing Risks in the Public Interest*, 1991. (*Slika 1*), ili pak oni najnoviji, objavljeni u *Electricity Generation and Environmental Externalities – Case Studies*, DOE/EIA-0598, September 1995., koji su daleko od toga da bi bili samo kvalitativni, više nego zorno upućuju na takav razvoj stvari. Nesumnjivo je da omjer GLE/LLE, temeljen na tzv. indeksu kvalitete života (LQI – *Life Quality Index*, u proračunu kojega figuriraju nacionalni dohodak po stanovniku, prosječan život-

Slika 1 – Kvalitativan prikaz funkcije $R=f(T)$

ni vijek populacije i prosječno vrijeme koje pojedinac posvećuje stvaranju nacionalnog dobra), kao svojevrсна mjera koristi i troškova, ima što za ponuditi u smislu odabira onih akcija koje su usmjerene redukciranju rizika. Naime, potpuno je jasno da je, ukoliko je mjerljivi omjer GLE/LLE veći od 1, opravdanost akcije usmjerene na redukciju rizika očigledna. Potrebno je ovdje naglasiti kako i drugi istraživački centri u svijetu (Health & Safety Executive u Velikoj Britaniji, EPA i DOE u SAD-u, DCMR i TNO u Nizozemskoj) razvijaju slične metode koje se već kraće ili dulje vrijeme valoriziraju u praksi. Prema tome, takav pristup neminovno vodi, ma koliko to ambiciozno zvučalo, definiranju kriterija za društveno prihvatljive rizike u kojemu će komuniciranje o rizicima ipak, kako to i Čaldarović ispravno zaključuje, odigrati ključnu ulogu. Naravno, već samim navođenjem termina »usporedba«, »prihvatljivost«, »komuniciranje« i »redukcija« rizika duboko se zašlo u područje upravljanja rizicima (*Risk Management*) u okviru kojega kvantitativna procjena postaje samo jednim od osnovnih elemenata.

Točna je Čaldarovićeva konstatacija da je »od tehničke perspektive teško očekivati da pruži cjelovit i kompleksan uvid u lepezu mogućih dimenzija rizičnih situacija«. No, od ostalih perspektiva to je još

kudikamo teže očekivati, naravno ukoliko nije riječ o razini poopćenog razmatranja. Kvantitativna procjena rizika sve je drugo samo ne »uzak«, jednodimenzionalan koncept. Tako su npr., svjesni nedostataka svoje formalne definicije rizika kao produkta između vjerojatnosti pojave neželjenog događaja i posljedica koje takav događaj, ako se pojavi, može izazvati, a u namjeri da se riješi poznati tzv. HP/LC vs LP/HC problem (problem odnosa između događaja visokih vjerojatnosti ali malih posljedica i događaja niskih vjerojatnosti ali zato velikih posljedica), o kojemu uzgred budi rečeno, Čaldarović točno i lijepo piše u potpoglavlju *Rizici i javnost*, svojedobno su, u *An Approach to Quantitative Safety Goals for Nuclear Power Plants*, NUREG-0739, October 1980, kao formulu za proračun rizika inženjeri spremno prihvatili predloženu relaciju $R = px^c$, kojom se uz pomoć eksponenta v pokušalo izraziti psihosocijalne implikacije koje rizik neizbježno nosi sa sobom. Za vrijednost eksponenta v bila je, uglavnom na temelju psihosocioloških istraživanja, predložena vrijednost 1,2. Međutim, predložena vrijednost nije uspjela udovoljiti strogim znanstvenim kriterijima, tako da se i nadalje, unatoč očiglednim nedostacima, ali zbog jednostavnosti proračuna, u matematičkim postupcima za procjenu rizika nastavio primjenjivati matematički produkt. Naime, očigledno je da psihosocijalna istraživanja o kojima je riječ, u želji da sagledaju kategoriju rizika u svoj njegovoj kompleksnosti, nisu uspjela sve do danas dati odgovarajući doprinos objektivizaciji opasnosti. Umjesto toga ona su se radije usmjerila prema različitim funkcionalističkim, kulturalističkim ili pak kontekstualističkim pristupima.

Zbog svega prethodno navedenog (i ne samo zbog toga) te zbog daljnjeg razvoja u razumijevanju i istraživanju rizika u nas, svakako bi bilo poželjno i dobro kada bi netko iz skupine već navedenih naših stručnjaka koji se bave kvantitativnom

procjenom rizika bio u mogućnosti, poput Čaldarovića, zaokružiti glavne dosege i perspektive te otvoriti osnovne dvojbe, ali sada tehničke perspektive, u proučavanju rizika. Naravno, ne kao odgovor na Čaldarovićevu knjigu, već kao njenu svojevrsnu dopunu. Time bi se nesumnjivo stvorili bolji preduvjeti za još sadržajnije komunikaciju na relaciji socijalna teorija – tehnička perspektiva u proučavanju rizika, što bi trebalo rezultirati značajnijim iskorakom u tom području. Uvažavanje višedimenzionalnog pristupa toliko prisutnog u psihosociološkim istraživanjima rizika od strane tehničke perspektive, za što postoji raspoloženje, s jedne strane, te preciziranje socijalne teorije u onom njenom opsegu koji se odnosi na proučavanje rizika, za što također postoji dovoljno raspoloženja, s druge, poželjan je smjer daljnjeg razvoja ove posebne i razmjerno nove discipline kojoj je upravljanje rizicima osnovni cilj i svrha.

Dejan Škanata

Hans Immler

VOM WERT DER NATUR

Zur ökologischen Reform von Wirtschaft und Gesellschaft

Westdeutscher Verlag, Opladen, 1990,
346 str.

Knjiga Hansa Immlera **O vrijednosti prirode** treći je svezak projekta *Natur in der ökonomischen Theorie*.¹ U ovoj knjizi autor razvija tezu kako prirodna kriza industrijskog društva može biti svladana samo ako industrijska ekonomija shvati vrijednost prirode i ako se primijeni u praksi. Vrijednost prirode pak možemo razumjeti tek kad spoznamo da sve što proizvodimo i trošimo potječe iz prirode i pripada prirodi, tj. da je priroda sveobuhvatni produktivitet našeg individualnog i soci-

jalnog života. Slijedom toga, ekološka reforma privrede i društva znači: prvo, da se ne radi o zaštiti prirode od čovjeka i njegova rada, nego o oblikovanju povezanosti rada i proizvodnje s prirodom; drugo, da ekološka reforma – od paleolita, preko tradicionalnog do industrijskog društva – vodi u četvrtu fazu čovjekove prirodne povijesti od epohalne širine.

Bilo bi sve jednostavno kad bismo znali što je to priroda, kaže autor. Ali to u potpunosti nećemo nikada saznati, pa moramo nastojati razumjeti prirodu tako da sami sebe (= industrijsko društvo) razumijemo, jer smo i sami duboko u prirodi koju smo totalno zahvatili. Zato je potrebna reforma industrijske »zgrade«, svladavanje prirodne krize koja nam zatvara nastavak puta. Kriza se pojavljuje s jedne strane kao pozitivna kriza – veliki potencijali proizvodnih snaga koji pametnom ekonomijom i na fizičkim osnovama mogu voditi u slobodu, te kao negativna kriza – prijetnja neslobodom ljudskom rodu ukoliko svoju slobodu stavi iznad prirode i time postavi »ovisno« (sloboda) kao »neovisno« (priroda), a »neovisno« kao »övisno«. Naime, industrijska je svijest prirodu potisnula na rub društva i njezino značenje vidi izvan nas samih. Tako priroda postaje sfera našom proizvodnjom netaknute materijalnosti koju treba zaštititi. S druge strane, realitet je sasvim drukčiji, jer je industrija pretvorila prirodu u odlučujuću snagu i središte društvenog razvitka. To razdvajanje jest stanje krize, unatoč tome što nema dvojake materije – one koja pripada

1 Hans Immler (1940). Od 1977. profesor u Kasselu, predaje Socijalnu ekologiju i Ekološku ekonomiju.

U prva dva dijela, objavljena 1985. godine (445 str.), Immler obrađuje problem prirode u ekonomskoj teoriji predklasika, klasika i Marxa (I. dio) te fiziokrata (II. dio). Četvrti dio projekta *Natur in der ökonomischen Theorie* napisao je Ulrich Hampicke pod naslovom *Ökologische Ökonomie* (1992).